

Українська жіноча проза

ЗІНА ЛУЦЕНКО
МАРИНЧИНА
ЛЯЛЬКА

CF FOLIO

Зінаїда Валентинівна Луценко
Маринчина лялька
Серія «Українська жіноча проза»

предоставлено правообладателями

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=23819559

*Зінаїда Луценко «Маринчина лялька». Роман. Серія «Українська жіноча проза». Літературно-художнє видання: Фоліо; Харків; 2016
ISBN 978-966-03-7560-4*

Анотація

Минав останній рік війни, коли Маринка народила наймолодшу свою дитину. Її чоловік у цей час помер у шпиталі біля Кенігсберга. Але для Миросі це був початок її життя. Країна, у якій вона жила, також тільки починала відроджуватися після розрухи...

Неймовірно захоплива історія, що продовжує розповідь про долю героїв роману «Необдуманна Міловиця».

Содержание

Частина перша	6
1	7
2	18
3	26
4	34
5	47
6	56
7	68
Конец ознакомительного фрагмента.	74

Зінаїда Валентинівна Луценко

Маринчина лялька

*Усім дітям, що вирости без батька,
присвячується*

Ще не відійшла у глибоке минуле пам'ять про ті роки, коли сільська жінка, зоставшись сама, без чоловіка, ще й із купочкою малих дітей, мусила нести на своїх нетривких плечах і власне господарство, і повоєнну відбудову держави, всю важку роботу – без часу на себе, без жодних зручностей, які ми маємо тепер.

Але життя минало, діти виростили і створювали свої сім'ї. Тільки ж що їм було брати за взірець?

Сорокарічна Маринка народила своє сьоме й останнє дитя вже після війни. Але вона ще не знала, що ось-ось стане вдовою. Без батьківської турботи, без захисту та підтримки її діти торували свій шлях у житті – зазнаючи кривд та принижень, припускаючись непоправних помилок...

Оповідь у романі ведеться про найбільш проблемні

для країни періоди – про післявоєнну розруху та часи підйому господарства. Зазираючи у «нутрощі» типової для того часу сім'ї, читач має можливість зрозуміти повоєнне покоління, зацикленість сучасних літніх людей на нагромадженні особистого майна, джерела їхніх страхів та упереджень.

Досвід кожного покоління дуже цінний для нащадків. Тому що все іде по колу. І тільки від нас залежить, чи вийдемо ми на іншу траєкторію, чи змінимо орбіту.

Цей текст записано зі слів очевидиці. І хоч головної героїні вже немає серед живих, але її розповідь заслуговує на те, аби бути почутою.

Частина перша

Діти...

*Ой устань, порадь, мій дружинонько,
Як мені в світі жити,
Як мені чуже діло робити,
Та як мені чужим людям годити?
Та я ж над чужим ділечком ізневажалась,
Я ж по чужих нивах наспотикалась!*

Голосіння

1

Зазнала я в житті багато: пережила і колгоспи, і голод, і війну. А свою найменшу донечку народила у сорок п'ятому!

Того дня ще зранку пішла на поле...

Як зараз пам'ятаю: була підобідня пора, спека. Жінки лаштувалися у холодку: порозв'язували хустинки і розкладали просто по стерні харчі.

А я й не встигла тоді поїсти, бо схопилася руками за низ живота і, закусивши сильно губи, кинула граблями об суху колгоспну землю та й побігла мерщій додому.

А там, вигнавши із хати малих дітей і залишивши тільки свою найстаршу доньку, Ганну, – та ще покликкала до себе найближчу сусідку, а zarazом і *зовицю*, Олександрю, щоб була на поміч, – не дуже й тужачись, вродила сьоме дитя.

– Дівка! – втираючи із лоба піт, найперше сказала чоловікова рідна сестра і поклала мокру дитину мені на груди. – От і маєш, Маринко, ляльку! Одне добре, що не треба звати повитуху.

– Ой, – усміхнулася я прикро і подивилася пильно на немовлятко, – і справді, лялька! А баба?... Це б поки вона прибігла аж із тих садиб! Та й чим же я мала б їй платити? Слава Богу, обійшлося і на цей раз. Уже востаннє...

– І я теж не буду вже родити!

– Це ще як Бог дасть, Олександро, у тебе й чоловік є. А я...

– Досить і з мене дітей. Гляди, що в світі робиться! Аби ще цим було що дати їсти...

– І раніш не було що, та ми родили...

– Хай там як, а я не хочу, – озирнулася на Ганю Олександра і, зігнувшись низенько над постіллю, прошепотіла мені у саме вухо: – Я ж відразу після Антосі замастила глиною шматочок своєї *спідки* у комині, над піччю. То вірний засіб од зальоту, мені колись ще покійна моя свекруха розказали.

– Чому ж ти зі мною не поділилася?! – раптом із моїх очей закапотіли рясні сльози. – Хіба б я тоді... Хіба б я тоді народжувала ось цю дитину?

– І я б мала гріха?! – відвела погляд Олександра. – Це ж давня ворожба! Та й... Хіба ти, Маринко, не чула, як колись батюшка в церкві на проповіді казав: усяка дитина нам посилається від Бога. А я б у те мала втручатися?

– Але ж Ілька нема!.. А це вже сьоме...

– Не журись, де шестеро, там і сьоме буде! Вибавите всі гуртом. Та ще, гляди, твій чоловік із війни повернеться? Усяке ж може бути. От уяви собі: переступає наш Ілько поріг, а у хаті – лялька! Га, не гарно буде, Маринко? Та ж така маленька дитина всяке серце розтопить, вона ж як сонечко для усіх нас буде! Он як моя Антося-щебетушка...

А ми собі були що родичі, то ще й сусіди.

І усі діти наші понароджувалися в одному році.

Як змовились: у нас з Ільком Макар – у Олександрі й Арсена Дмитро, а далі: Ганна – Галина; Христушка – Ялина, Маруся – Іван; Грішка – Степан; Іван – Василь!!!

Нарешті у сорок четвертому у Гринюків народилася Антося.

А ця ж дитина була майже на один рік од неї менша!
Мали б бути товаришками.

Моїй Ганні вже було чи не п'ятнадцять років. І тепер вона палила ножа на свічці, щоб відрізати дитя від пуповини.

Дитина мені муляла...

– Ганно, йди та й ріж! – підняла я голову від постелі – із сіна під рядном.

Дуже худа й висока моя Ганя стояла біля печі і поправляла однією рукою світлі пасма, що вибилися із коси, довгої-предовгої, аж до п'ят, і золотої, немов пшениця. Сині-сині, як волошки, очі вона давно ховала під чорні вії: була дуже військовою налякана, а тому – покірنا й тиха.

– Йду, мамо... – у Ганни дрібно затрусилась руки.

– Або краще... Ріж краще мене!!! Ось тут, по горлу!.. – я раптом пригадала усе, що зі мною було до того, та ще й як здумала, що то має бути! Та й відкинула із шиї русявого

пацьборка.

– Давай вже краще я, – Олександра забрала у Ганни із рук ножа. – Бо налякаєш дівчину, вона і заміж не захоче йти.

– А таки було б краще, якби воно не народилось. А бач, живе, – провела я по всьому очима свою дитину.

Олександра тільки сплюнула і понесла моє немовлятко до купелі. Умочила дитину і раз, і другий у сірі дерев'яні ночви, до теплої води, і – зразу у спідницю. Поклала до колиски, ще тої, першої, яку Ілько робив для нашого найстаршого сина, для Макара.

– А бач, ще й досі не побилась!

Ганя тільки-тільки зібралась виносити воду із купелі надвір, і як на те – до хати суне *пупорізка!*

– Що там, Маринко?... – уперше за всі роки сільська повитуха, стара баба Довжанська, підмела у потрібний час довгою рясною спідницею і мою убогу хату. – Уже й вродила? Сама...

– Уже, як бачте.

– То я трохи припізnilась?... А таки зайшла, бо жінки із поля послали по мене Ульку, а вона каже: тітка Маринка родить. От я й прибігла, а от не встигла! Ану, хай йому всячина із усіма тут вами разом! – привіталась.

– У нас є дівчинка, – показала бабі на низький *сволок* Ганя.

– Ану, ану, де? – баба прочовгала й зігнулась до колицки. – Славна яка! Тугенька! А носик який, га? Ількова! Що це в нас сьогодні? Тридцять перше липня, се б – іюля... Ну, то нехай буде зватись Юлька! Хоч ім'я дам, – перехрестила немовля.

– Спасибі, бабо, – я сумно посміхнулась. – Але краще було б, аби вона десь витряслася полями...

– Що це ти таке говориш?! Проклинаєш свою дитину?! – дорікнула.

А я й заголосила:

– Як же я сама-а-а-а?! Як же я дам раду усім цим дітям? – і зірвала із шиї мідний хрестик, стиснула у кулаці та й пожурилася десь, либонь, під піч.

– Схаменися! Чого це ти сама? – перев'язувала хустку перед уламком німецького люстра Олександра та й сахнулася. – Що це ти таке говориш? Прикуси, Маринко, язика, бо!.. Мій брат Ілько з війни повернеться, та й якось дасте собі раду, як дотепер давали.

– Ілько?... – я заплакала ще дужче. – Ілько, це не твій Арсен! Якщо й повернеться... Мій Ілько мене не пожаліє.

Рипнули із сіней двері – моїм дітям не терпілось побачити свою нову сестричку.

– Сідайте, бабуню, до столу, – Ганя поставила відро із купіллю під *принік* і дістала із печі борщ, сірий рушник із конопель уже був простелений по столі. Налила борщу у мис-

ку, накраяла три скибки хліба, з-за припічка вийняла почату пляшку горілки – затикану качаном із кукурудзи.

– А може, у вас є вишняк або яка слив'янка? – аж скри-вилася на пляшку баба. – Бо ж я не п'ю горілки – стара вже, і щось у грудях тисне.

– Ну аякже, є! – схаменулася Олександра, кинулась із великої хати до темних сіней, ускочила у погрібник, бо знала, що у мене й де, та й повернулася назад із *слоїчком*. – Сідайте, тітко Домко, та й поллемо вже цю Юльку, нехай росте здорова.

Першою до колиски кинулась Маруся – вона була чорнява й невеличка, а очі мала карі.

– Дівчинка! Як добре! У мене теж тепер є сестричка, така, як і у вас, тьотю Олександро! – раділа.

– А от тобі і нянька! – розвернулася до мене баба. – Будеш бавити сестричку, Юльку?

– Буду! Буду! – застрибала по хаті моя Маруся. – Тільки не Юльку. Я хочу, щоб вона звалася Мирося!

– А це ще чого? – подивувалась Олександра. – Юлька ж краще!

– Ні! Ні! – схопилася Маруся за краї люльки. – Тільки Мирося! Он у Кесарів є Мирослава, гарна-гарна! І я теж собі таку саму хочу!

– То нехай буде їй Мирося, – я уперше й усміхнулась. І дозволила: – Маруся буде нянькою дитині, то нехай уже, як

хоче, так і називає.

– А таки краще було б «Юля», – втерла губи рукавом баба Довжанська. – А вишнячок у тебе, Маринко, солодкий, ух! Нехай же ваша Мироська теж буде така здорова! – і махнула останніми краплями поза плечі. Полетіло вгору.

– А баба накрापала нам вишняком аж на сволок! – показав на дерев'яний балок на стелі Грішка.

– То я вже буду збиратись. Бач, і без мене обійшлося, – збирала у пригорщу крихти хліба пупорізка, закинула їх до рота. – Не можна, дітки, хліб отако-о кидати, – помахала пальцем до Івана, – бо буде у хаті бідність!

Іван насупився і сховався за Ганіну спідницю. А Грішка бабі дорікнув:

– То хлібом розкидатися не можна? А як вишняком, то ляпати аж по стелі?!

– Ти бач, який розумний! – підвелась баба із ослона і рушила до дверей.

– Дай, Ганю, полотна, – я зупинила повитуху на порозі. – Вибачте, тітко Домко, хлібини цілої тепер немає, самі бачите. От, хоч полотно візьміть?...

– Ти краще б яку хустку дала... – схилилася і зашептала наді мною Олександра. – Як заведено.

– Немає хустки, он – хіба рушник.

Ганя відкрила віко скрині і дістала звідти невеличкий кавалочок – сірий-сірий.

– Цей?

– Ні, дай того рушничка, що з червоним бережком...

– Та чого там?... – зам'ялась баба. – Я й не прислужилась.

То... Але... Мені б краще дали яке ряденце. Я ж розумію, Маринко: у тебе немає чоловіка...

І чому тоді баба так сказала? Бо таки й сталося, що Мирося народилася, а її тато невдовзі вмер. Далеко від своїх рідних та від дому.

Загинув мій чоловік на війні...

Він собі помер і знайшов для душі та тіла вічний спокій! А я мала віддавати за його дитину рушниками!

А я ж ті рушники, полотна й рядна цілу осінь, зиму і весну сама ткала на верстаті! Ні дня, ні ночі не бачила...

Бо це ж тяжка і довга праця.

Починала труд тим, що сіяла коноплі. Потім проривала, гляділа від курей.

Як стебло виростало таке, як треба, високе й дуже, запашне, зжинала його серпом, складала у в'язки і носила на собі аж за два кілометри від хати – вимочувати, у Гірський Тікич, до Острова.

Закладала там ті коноплі до води, ще й вибирала, де вода була швидка, бігуча. А тоді високо підтикала на собі сорочку і спідницю, та й лізла до холодного потоку і забивала по його грузькому дну кілки, щоб течія стебел мені не знесла.

Через десять днів я йшла до Острова і виймала на берег

«козлики» – перемоклі снопи конопель. Сушила їх тільки день, а тоді на своїх же плечах несла назад додому, викладала рядками в клуні.

Щоб не погнили, сідала я на долівці, брала по жмутку стебел і терла на терниці – аж до ключця.

Те ключця потім вичісувала на щітках.

У хаті в мене була дірчаста лавка. У ті дірки я вставляла *кужелі*, і веретенем пряла – смикала поволі із кужелю грубу нитку. Цю нитку намотувала на чотири палиці – козелець, і з мотків уже перемотувала її в клубок.

Пізно в осінь, коли зроблена була вся робота, до хати вносився верстат. Хата у нас й так мала, глиняна, сіни і одна кімната, а в ній – стіл і піч, і трохи між ними простору, на всю зиму його «з’їдав» верстат. Сідала я під тим дерев’яним дебелим дивом і водила, водила човником поміж начиння, а тоді ба-бах! – і збивала разок ниток докупи. І знову воджу, та ще й вигадую, напівсонна, собі якісь узорі, уплітаю покрашені вільхою, бузиною і цибулею нитки – із білими чи сірими.

Таке ж виходило і гарно!

Із того верстата між моїх швидких пальців народжувалося полотно – грубе і тонке, на рушники, на сорочки і рядна, а ще – на мішки і спідниці, торбинки і шматки. Із овечої шерсті – те піде на свити, а може, й на кожух.

Найтонше полотно несла я до Олександриного чоловіка, до Арсена. Він його поріже, покроїть – і ший, Маринко, но-

чами при свічці сорочки. Голка куплена у крамаря, нитка – вже своя.

На вишивання мені немає часу. Яке ще вишивання?!

Бо зимою я пряду.

Навесні вже треба покроїти.

А за кроїння – заплатити.

Грошей у нас нема, то я цілісіньке літо, бідна, роблю по городах – у себе й у сусідів. Після колгоспу біжу додому, а там – межі не бачу, саджаю щось та сапаю, прополою і сію, підгортаю свою й чужу картоплю, виполою бур'янці. Олександра цього не здужає, та й чоловік її жаліє – Арсен накроїть за зиму молодицям сорочок, от вони й оброблять їм город, побілять хату – ті, що бідні, такі ж, як і я, солдатські вдови, без грошей і долі, та з дітьми. А ще щороку перекопувала я крім свого ще й зовициного города, це за свитки і кожухи.

Олександра була дуже гарна жінка – чорнява, невеличка, але грудаста, очі мала зелені, лице з рум'янцем, чисте й біле.

А що багато дітей?

Та ж чоловік у неї добрий! Арсен не тільки кроїв сорочки, але ще й шив за грубі гроші кожухи й свити, не кожен вмів. А Арсен умів найкраще – із усіх сіл до нього несли, він на око міг зробити.

– Щаслива ти, Олександро, – часом кажу, бо я таки, ніде правди діти, їй і заздрила. – Не знаю, коли тобі й відроблю.

– Та помаленьку колись відробиш, ми ж свої.

– Он, мої хлопці так ростуть, на плечах свити тільки тріщать. Треба в цьому році Грішці кожуха скроїти, старий розлізся.

– Арсен покроїть! Не журись, Маринко, як не на цей рік, то на той – городи будуть.

– Спасибі вам, бо хто б мене послухав...

Дітей у мене багато, і мусила я нести на своїх плечах – до Острова, до води ще й в'язку Олександриних конопель. Треба ж було якось відробляти.

2

Якби ж іще й не ця дитина! Усе мені на плечі...

Бо Маруся, хоч гвалт кричи, не довго хотіла бавити Миросю! То спочатку вона вривала руки, як носила її, малу, ще немовлятком, через кукурудзи до мене в поле.

А я на колгоспному полі робила тяжко... Тільки місяць, і то не повний посиділа після пологів вдома. А тоді вийшла на роботу.

Прийшов якийсь ще вдосвіта управляючий і заgrimав у вікна, кричить:

– Маринко! Виходь сьогодні на трудовні!

– Та я ж недавнечко народила, он, в колисці дитина цицькова спить, чоловіка мого ще немає з війни, – ховаюся у велику хустку, а таки виходжу. Стала й стою у самій сорочці, простоволоса ще, в дверях, а за мною – рясніють голови: голосний стукіт розбудив і полякав усіх у хаті.

– Не в одній тебе діти, от знайшла новину мені! – сердиться управляючий. – Ти, Маринко, уже місяць як вдома сидиш, а там – робота стоїть! Хто буде працювати? В колгоспі рук не вистачає.

– Дитина ж...

– Дитину хай бавлять старші діти! – управляючий уже прокричав аж у воротах. – А як не вийдеш сьогодні до обіду, то запишу тобі відказ, а тоді... тоді сама знаєш, що може

бути! Дорога на Сибір!..

– Знаю, чом не знати?... – вертаюся до хати та й шепчу сама до себе. А тоді глянула на сонце, та й сахнулась: уже ж, як для роботи, не раненько. Та й побігла мерщій помити пазуху, щоб нагодувати малу Миросю.

– Ганю, виженеш теличку на обору і кинеш їсти. А я тим часом хоч якусь лемішку зварю, ще й на обід щось треба було б – борщу? – годую свою ляльку й порядкую. – То ти – буди малих. Хай Грішка напоїть вівці, і Марусі я теж дам щось своє.

– Мамо, я ж з тобою до колгоспу, – підводить сонні очі Ганя – дуже рано; це мені нагадує. – А як же наша дитина?... – Ганя сідає в сіні, складає руки – під грудьми: болить ще від війни, вона вже й звикла.

– Дитину буде бавити Маруся, – виймаю із Миросиноного ротика ще вологу грудь, ховаю в пазуху.

А моїй старшій доньці ніколи нічого не треба було по два рази казати. Ганя швидко збирає довге волосся в руки, плутає його і виплітає пшеничну косу, закручує її на потилиці – мов жінка: не було коли красуватись. Поверх волосся кидає сіру хустку, замотує низько-низько над очима, зав'язує попід шию...

А я тим часом йду надвір, насмикую зі стіжка ще торішньої сивої осоки, понакручую крутнів, щоб топити піч, несучи до хати і закидаю ті крутні у ненаситну пашу. У челюстях аж свище – осока гарно горить! Я ще трохи перечікую, щоб

прогоріло, а тоді ставлю до черені повен баняк води, коцюбою підпихаю; іще один, у нього вливаю воду...

І вже за столом, вмочаючи в лемішку хліба, наказую няньці:

– Марусю, гляди нашу Миросю, ти тепер тут залишаєшся за старшу. Хитай та колиши дитину, як буде кричати, аби від крику не надірвала пупа.

– А як вона дуже розплачеться?

– Якщо буде дуже плакати, йди, я тобі покажу, піднімеш дитину попід спинку, притиснеш собі на груди – і принесеш мені на поле. З собою візьмеш їсти.

– А куди саме? – Маруся аж підстрибує від радості: а то! Тепер їй доручають малу дитину, вона буде бавити сама! Сама!

– Спитаєш там кого, як вулицею будеш йти. І гляди, щоб Миросю хлопцям не давала до рук брати, вона ще дуже маленька, переломлять спинку або ще кинуть.

– Я?! Не дам нікому! – і Маруся вже стрибає кругом люльки. Мирося спить.

А тоді – день за днем і кілька разів по дню маленька нянька, вхопивши сестричку на оберемок, чвалає босими ногами по пилюці аж до поля. А там – крізь високі кукурудзи, що їй не видно неба, а далі – колючою стернею або мокрими берегами, йде мене шукати, свою маму-колгоспницю, аби я погодувала її малу сестричку і та втихла б хоч на якусь годину.

І от Маруся приходить, я сідаю просто на дорогу, у запи-

люжену траву, розставляю широко ноги, відкриваю пазуху і беру дитину, прикладаю її до себе і закриваю очі – маю час на відпочинок.

І не одна я так сиджу...

Онде Гапка із Настею, і Явдоха – теж поприсідали попід дерева, та й годують своїх дітей. Та ті вже старші; у Явдохи дитя навіть сидить у неї в пелені, тримається руками за обвислі груди – ссе.

– Ти відлучай його від себе, такого лобуряку! – кричить Явдосі ланкова. – Бо ніякої роботи з тебе немає. Де це видано? Дитині вже три роки, а вона – годує. Постидався б! – це вже каже про Пилипа, до дитини. А він – сидить, оченята налякані, схопився руками за маму.

– Одійди, Наталко... – сердиться Явдоха. – У мене їден син зостався, як зможу, буду й до смерті годувати.

І Наталка відводить очі: у Явдохи було десятеро дітей. У одну ніч не стало, коли снаряд упав на хату – там за столом сиділи діти й чоловік, Явдоха – біля печі. Тільки піч і зосталася, та ще Явдоха із найменшою дитиною на руках, бо було цицькове, ось цей Пилип.

Явдоха була чорна-чорна, а то в одну хвилину посивіла – навіть брови й вії. А молоко, бач, не пропало. Того й годує вона на полі сина, нехай він уже й великий – бо іншого не буде...

Я по всьому відкриваю очі, відриваю Миросю від грудей,

а та спить. Кладу ще сонну дитину в пелену, а сама беру до рук кухоль із водою – п'ю, бо мені треба набратись сили. А як є час, то ще розгорну ганчірочку із салом...

Та довго не посиджу.

– Дівчата! Гайда в роботу! – кричить із поля ланкова Наталка, підганяє. – Бо не запишу трудовня! Повсідалися, як королеви!

Сама вона не сяде, не спочине ні хвилинки, от вже прикра жінка, кричить і бігає. Через цю Наталку і нам нема спокою. Підводимось...

Я, «королева» Маринка, обережно рукою струшую із сорочки хліб собі у жменю, низько нагинаюся, вкидаю крихти до рота, важко встаю із дороги. Дитину беру під плечі і подаю Марусі, а тоді обтріпую від пороху спідницю.

– Я вже не можу її бавити!!! – кричить Маруся, і сльози горохом котяться по щоках. – Ваша Мироська кричить й кричить, мов навіжена! У мене ноги болять туди й сюди полями бігати! Руки вже потерпли її носити! Голова мені як не репне – болить від цього крику! Я хочу погратися на вулиці, з дівчатами, а вона не спить й не спить! Заберіть цю мучительку від мене, я її вже не хочу-у-у-у! – плаче, аж заводить.

– Бач, не хочу?! – сердито зводжу до Марусі брови. – А я хочу?! А я хочу цілі дні по полях робити? А тоді прийти додому і знов те саме? А я хочу?! І що ж я зроблю, як вас у мене ціла купа, га?! Ще й тата вашого немає, усе мені на плечі!

– Може, у неї болить животик? – підходить Ганя. – Чого воно, мамо, й справді так дереться?

– Мабуть, *ризун* напав. Треба буде спитати в діда Степана, як не попустить. Але тобі, Марусю, про сестру таке казати сором...

І Маруся, пристиджена, втихає. Відвертається від мене і тільки плечі їй дрібно трусяться – тихо плаче. Бере покірно в згорточку Миросю – а вже й тяжка! – і несе її назад, додому.

А дорогою – трясє, трясє і штовхає, і б'є дитину.

– А що? Будеш знати, як мене мучити! От тобі, от, щоб знала! – кричить і плаче.

Дорогою Мирося ще спить, заколисана моїм молоком і вітром. А вдома – година пройде, і знову в плач.

– Мамо!!! – якось увечері, після роботи, зустрічає нас із Ганьєю перелякана Маруся, на порозі. Вона стоїть, труситься, а дитина в хаті плаче, як не розірветься. – Там таке страшне! Я дуже боюся! Я не піду...

– Що сталося?... – у мене й граблі полетіли із рук, кров бухнула в обличчя.

– У Миросі на животі росте велика гуля!

Вбігаю в хату. Схиляюся над люлькою. Розгортаю сповитка... І вражено дивлюся дитині на живіт. А там, внизу під пупом, набирається під шкірою щось велике, немов гусяче яйце, і синє-синє.

– Марусю, що ж це таке? – й собі боюсь; дивуюся, бо таке бачу вперше. – Коли ж і де воно взялося це нещастя?!

– Воно вже кілька день є, але то було маленьке, а оце сьогодні аж таке здорове видуло.

– А чого ж ти мені не сказала раніше? Боженьку ж мій! Яке нещастя! Видно по всьому, помре...

Гукнула я сільського знахаря, Степана. Той щось пошептав над дитиною, приклав де треба масті.

– То як? Воно хоч буде жити?... – питаюся. А самій чомусь байдуже: так уже втомилась, що от-от взяла б гріха на душу.

– Буде, біс її не візьме! Ти навіть не надійся, бо такі діти не вмирають.

– Ось, візьміть за ліки яєць.

– Мені досить буде твого спасибі! А яйця... он дітям своїм звариш.

Дід пішов. Ганя сіла та й колише в пелені дитину. А я вклякла на колінах перед образом і плачу...

Аж серед ночі дитина нарешті втишилась – чиряк прорвав, і почало текти із нього – гній із кров'ю.

– От чого воно кричало, – каже Ганя. – Бідне, так намучилось. Що, Миросю, болить тобі вавка? Ой, болить. Мое ти малесеньке, моя ти кришечко... – та й схилиться над колицкою.

Я й зітхнула. Та тільки вляглась, стулила очі – а воно знов своєї. І так до ранку.

– Мусиш, Марусю, таки носити мені дитину в поле, бо без молочка вона помре, – прошу, збираючись уранці в колгосп. – А поки до животика прикладай ту мазь, що дід Степан дав, і гляди, аби туди не сіла муха.

3

А тоді пішли дощі, рясні й холодні. В Марусі ж ноги босі, хто б це їй ще до снігу дав рвати чоботи? Йде вона, місить грязь, дощ ллється за комір, пазуху, поливає в руках малу дитину.

– Скільки я з тобою буду мучитись?! – кричить Маруся, а все одно не перекрикує Миросі. – Замовкни! Цить! Цить, тобі сказала! Бо зараз вкину в це болото, тоді побачиш, як мені з тобою добре! Плаче вона! Така велика вже, і плаче!

Ще два дні мокла Маруся під дощами, а тоді я таки пожаліла свою дочку.

– Досить, більше не неси мені Миросі, сьогодні вже не треба, – виглянула я у малесеньке вікно, а там – суцільна мряка. – Ще простудитесь обидві. Та й вавка майже затягнулась.

– А що ж їй давати їсти? – аж не вірить мені Маруся.

– Будеш жувати хлібчик у ганчірку і давати в рота.

– Добре, мамо...

– А як не схоче їсти, то підеш до тітки Олександри, хай вдоїть крапельку молока, даси. От піду тепер і попрошу, вона ж буде Миросі за хрещену матір.

Похрестили ми дитину аж у лютому, як повернувся із війни сусід, Петро Кесар – це він приніс до села страшну звістку: мій чоловік Ілько таки помер, у Східній Пруссії...

Олександра тепер не сміла мені відмовити; хоч і не дуже хотіла, а таки стала Миросі за хресну матір.

А я тоді – чи не щодня до неї йду, по молоко...

– Та чим ти й так її годуєш? – дивилась Олександра на мою запалу пазуху, як я просила молока. – Я свою Тоню у півроку залучила, але ж у мене й груди! Таке було розперло, що Арсен мусив кроїти нові сорочки, бо жодна стара на мене не налазила!

– То коли треба, Маруся прийде? А я якось тоді віддам, Олександро, у нас росте теличка.

– Віддаси, – кума зітхає, бо знає ті мої вічні віддавання – з чого?

Але ж як не дасть – я рідного брата жінка! А тепер ще й покійного... Мирося – Олександрина племінниця. Тепер ще й похресниця. І жили ж ми межа в межу...

Як не дати?

Весна.

У колгоспі починається робота. Нас, жінок, у холодний дощ женуть із лопатами садити висадки.

Одне добре, що хоч Маруся ще не мусить йти до поля.

Та й Олександра носить молоко.

Окотилася овечка, яку Петро, Миросин хрещений батько, подарував нам на хрестини!

Літо.

Уже й рік минув – а Мирося все не ходить сама. То Маруся посадить її у хаті в сіно... Або винесе під густі коноплі, кине до рук кукурудзяного завиванця, чи сплете швидко возика з очерету, та й біжить із дому на леваду – там діти коров'ячим пухирем у м'яча граються. І Маруся хоче – ще ж дитина!

А Миросі до того й геть байдуже – вона за цілу зиму звикла сидіти у Гані на руках. А та – була кожній моїй дитині за гарну няньку.

Часто сидить Мирося в хаті сама, чекає старшої сестри із колгоспу. А як Ганя прийде – то аж кричить і тягне руки.

Мені ж, звісно, не до дитини, моя робота не меншала. Тільки вскочила у двір, і як у вир попала – рви, неси, тереби, наливай, вичищай, винось, пали, молоти, зашивай, пери, рубай, біжи, падай – короткий сон, і знову день у шибку грюкає: вставай, проклята жінко, до двору й до колгоспу!

Дитина мене не бачить. А я – дитини.

Вона й до Гані лягає спати, тулиться їй під боком, як до рідної мами.

Тиха й добра моя Ганя була ще зовсім молоденька. При-тискала вона до себе Миросю, забавляла, а я хоч мала спокій.

Як ще Мирося добре й не ходила, а вже спиналася на ноги – трималася за стіни, та й дрібно-дрібно бігла, за Ганьою була як хвостик. Куди та йшла, то несла Миросю за собою. А як покине – дитина повзе слідком, а тоді хапається руками за

спідницю й уголок плаче. Гані стане шкода, то й підхопить із землі малу на руки.

А кому цікава дівка із дитиною?

В гурті ніхто й не дивиться на бідну мою дитину: одне, що Ганя дуже убога, сирота, а друге – з малою дитиною на руках! Дівчата із хлопцями жартують, а Ганя сидить, зажурена. Вона хоч і красуня (бо коса у моєї Гані нижче колін соталась, довга-довга), а йде сама-самісінька додому.

– Не бери цього дня Миросі, – одного разу просить її до себе Манька – Ганіна найкраща подружка. – Хочемо на хлопців поворожити, а Мирося буде нам тільки заважати.

– Попробую...

І Ганя поночі втікає тихо в сіни, так, щоб не побачила Мирося.

Вже на вулиці накинула вона на голову суконну хустку – надворі йшов дощ. Ганя скрадається попід клуню, попід густий бузок – на дорогу. А там – гайда бігти попід вишні на горбок, от уже і в Маньки! Вбігає вона в темні сіни, а там уже кружком сидять дівчата, бо в Маньки нікого не було вдома – батьки поїхали у гості.

– Ну то що? Кинемо на картах? Тільки ж, щоб ніхто не взнав, не бачив, – дивиться на двері і шепоче Манька.

– Закриймо рядюжкою вікно, щоб не було видно світла...

Дівчата посідали тихесенько до столу, запалили велику свічку, Манька дістала сірі карти. У хаті ніч-ніччю...

– На кого кинемо – на мене чи на тебе?

– Давай на мене... – шепоче Ганя.

– Ну добре...

Манька хрестом розклала карти, придивляється, мудрує.

У хаті тихо-тихо, чути тільки як носи дишуть і тріщить віск.

І раптом – шерхіт!

На долівці замість доріжок сіно.

– А-киш! А виздихали б ви! – зірвалась Манька, кинулась в темінь, до дверей, подумала, що на світло із сіней налізли кури.

А то не кури, то повзе моя Мирося! Вислідкувала-таки, куди побігла Ганя, і навкарачки кинулась – за нею! Сама заповзла до сіней, до хати, побачила при світлі старшу сестру, та й полізла до Гані попід стіл – і в пелену – гуп! Вилізла на руки, вмостилася, притихла.

Дівчата ж верещать! Бо полякались, Господи!..

– Та це моя сестра, не бійтесь, – притишує їх Ганя. – Миросю, маленька моя пташечко, як же ти мене аж тут знайшла? Подивися, яка ж ти мокра? Надворі темна нічка! А як мама буде шукати?

Кого шукати...

Бо я й не шукала б, перетомлена, в той час уже давно спала без задніх ніг – а хай моїх дітей Бог побавить!

І Мирося тулиться до Гані, ховає босі ноженята у її спідниці, обіймає сестру за груди.

– Та тут і нема що ворожити: будеш ти у своєї мами за

вічну няньку, – збирає карти у колоду Манька. – Не випадає тобі король, одні вальти!

А вальти – то діти...

– Моє маленьке, – не чує ворожінь, а шепче до дитини Ганя, цілує Миросю в личко, пальцями розбирає рідесеньке волосся в проділь. – А якби на тебе собака який напав? Це ж так далеко. Диви, Маню, наша Мирося яка розумна! І запам'ятала ж дорогу аж сюди, до вас! Моя ти дрібна комашечко!

А Мирося її вже й не чує – вона плющить очі, так і засинає – у Гані в пелені, втомилася: знайшла. Мусить старша сестра кидати дівчат, розваги, вставати на ноги й нести сонну сестричку на руках – додому.

У всіх моїх дітей одяг із домотканого полотна. Тільки у найменшої, в Миросі, – із найкращого – казенного, державного, із гудзами! Бо тоді так на селі: коли сорочка із казенного полотна – жовтого, твердого, то немає кращого! А краще все – для маленької Миросі.

У два роки Мирося вже хазяйка!

Я зі старшими дітьми у колгоспі на роботі, Іван сховався. А Мирося – білить полотно!

У тих ночвах, де вона приймала першу купіль, тепер біляться сувої – мокнуть у воді. А їх же треба ще й виймати і розстеляти по траві – аби на сонці висихали. Мирося білить – тягне із ночов, носить і розстеляє.

Це поки Гані немає вдома. Як тільки Ганя – у ворота, Мирося – вслід за нею.

– Мамо, я піду трохи до дівчат, – Ганя проситься із дому.

– Чого тобі туди йти? – бурчу я. – Ти вівці вже закрила? Корові сіна кинула? Вичистила від свиней? – шукаю їй роботу, аби самій хоч трохи щось із плечей скинути та відітхнути.

– Я все зробила.

– Ну якщо все, то йди. Тільки ж...

– Я з Ганьою! – кричить Мирося і чіпляється старшій сестрі за спідницю.

– Ні, відчепись, – просить Ганя. – Тобі туди ніз-зя!

– Я піду! Піду! Я хочу з Ганьою! – варіює вперта дитина і сердито тупає босою ногою.

– Ну добре, ходімо.

І так кожного разу...

Якось Олександра знайшла під Лисою горою в вільхах гніздо дикої качки – повне каченят. Зібрала у пелену та й принесла їх додому. Арсен зробив оборку, насипали там пташенятам їсти.

– От виростуть качки! – раділа Олександра.

А Мирося побачила – теж хоче собі каченят. І – поки ніхто не запримітив, пішла до тої оборки, узяла одне за шию та й понесла. Поклала у себе під порогом, а воно й не дише, лежить, шийка зм'якла. Миросі так не треба – вона хоче жи-

ве, то йде за іншим. Знов несе – і кладе під порогом. І так увесь десяток.

Слава ж Богу, що я саме на той час повернулася із поля, та як глянула...

– Що ж ти наробила?! – аж злякалася, щоб через таку дурницю не посваритись із кумами. Ухопила я з груші ганчірочку, накинула на каченят, та й впріваю.

На моє щастя, каченята не встигли зовсім подушитися, відійшли. То я вже й не ховалась, а вкинула усіх до пелени – і віднесла.

– Ось, Олександро, вибач мені... Мирося поносила нам додому.

– А я думала, що каченят коти похапали, – сплеснула руками Олександра. – А воно он як! Ну, добре ж, Маринко, що лишилися живі, бо було б дуже шкода.

А я вдома Миросю всовіщаю, прошу:

– А ніколи більше не бери чужого, чула?... Не будеш брати?

– Ні, не буду...

– Бо чужого не можна брати: Матір Божа покарає.

4

Петро Кесар, Миросин хрещений тато, жив від мене через дорогу. А його син Григiр, як відслужив армiю, повернувся назад до свого села та ще й привiз iз собою жiнку з дитиною – аж з-пiд Ростова.

– Нi чути, нi бачити не хочу! – кричав спочатку Петро до сина. – Хто вона нам така? Знать не знаємо! Та ще й вiд кого у неї ця дитина?

– Моя, тату, дитина, – оправдовувався Григiр. – Ми нажили.

– А, може, вона, сину, потiпаха? Може, яка гуляща, волоцюга? Може, у неї батьки п'яницi?

– Це моя жiнка, Анфiса!

– Геть i не вимовлю я це ймення, бач, як назвали, – не хотiла такої невестки мати Григорова, Ялина. – Анфiс-с-с-са! У нас i таких iмен немає. Вона ж, сину, кацапка, а це такi люди... Що, хiба в своєму селi гарних дiвчат немає? Зiйшлися ви якось так, не по-людському. Яка це порядна жiнка так поїхала б далеко. Не треба нам тут нiякої Анфiси!

– То що ж менi тепер iз нею робити?

– А нехай їде назад, звiдки приїхала! – гонив невестку батько.

Анфiса плакала. Була молода-молодiусiнька, несмiлива; боялася сама за хвiртку вийти. Так i жила, терпiла. Але све-

кри їй не давали жити.

– До роботи незугарна, – одно товкла Ялина. – Як що спитаю, мовчить, плаче, я вже не можу, сину.

– Людей стидно! – Петро аж сичав. – Ні плаття, ні сорочки з собою не привезла. Це що, Григоре, ми вже найгірші поміж людьми, що ти нам старчиху якусь привіз? А худе, а тонке! Фу, а не жінка!

– То ви на неї не сваріться, говоріть по-доброму.

– Оце вже ні! – кричала мати. – Та хто вона тут така, щоб я до неї говорила? Кацапка замурзана! Ой, не можу! Стидно людям в очі дивитися, от що ти, сину, наробив.

Тільки тиждень минув, а невістку виганяли з хати.

– Ти бач, Петю?! – кричала Ялина, стоячи спеціально посеред подвір'я, щоб люди чули. – Я її попросила бараболі свиням наварити, а вона питає: *что это такое?* Вона не знає, що таке баняк! Не вміє хати вимести! Дитини не годна втишити!

– Геть із хати! – тим часом кричав Петро і пхав невістку в спину, із сіней. Аж та на вулиці спотикнулась і заплакала гірко-гірко:

– *Да куда же мне деваться?*

– А туду, звідки ти пріехала! Геть!

– *Дайте хоть ребенка поцелую!*

– Та забирай свого ребьйонка і вмотуй звідси!

– Ні, дитини не віддам! – уступилася Ялина. – Дитина наша! А ти – геть із обійстя, щоб і духу не чуть!

Григора не було вдома. Анфіса переплакала надворі, дочекалася, поки свекри підуть із хати, убігла, замотала у вузлик шмаття і пішла дорогою із села – до залізниці.

Ніхто Анфіси не шукав.

Маленький Петя два роки ріс без мами.

У садку у Кесарів вони гралися із моєю Миросоєю – колупалися у землі, ямки викладали квіточками, камінчиками, хоронили у тих ямках дохлих курчат, жуків, череватих жабропух. Або йшли на дорогу і там малювали дрючком по поросі – кружечки, хрестики, робили хатки, з болота млинчики.

– А, гаспидська дитина! – кричала Ялина і бігла, як навіджена, до дітей, як бачила, що сиділи на дорозі в колії. – Я що казала, із садка не виходити, га?! – і била Петю рукою нижче спини.

А тоді вигадала: взяла мотузку і прив'язала онука до дерева. Обмотала туго довкола живота, а іншим кінцем – за стовбур груші.

– Сиди тут! – сказала. – А як побачу, що втечеш, то закину в темну яму!

Петі було три роки. Якось гралися вони з Миросоєю коло дерева, як тут почули крик! Від дороги до них бігла чужа жінка, розмахувала руками.

– *Сыночек! Сыночек роденький!* – кричала молодиця. А тоді впала під грушею на коліна, розв’язала мотузку, схопила Петю на руки, стала навіжено цілувати й тиснути його до себе.

Моїй Миросі потемніло в очах: я від колиски усіх своїх дітей лякала циганами, от вона й боялася. Тоді, мабуть, подумала, що ця жінка краде Петю! Й собі страшно закричала, кинулася бігти через садок, по дорозі, вбігла у ворота – і впала без свідомості під порогом.

– А це що таке? – знайшла дитину Ганя. – Що тобі, Миросю?

– Там!.. Там... Там у Кесарів украли Петю! – трусилася дитина. – Я боюся! Я втекла.

– Хто вкрав?

– Тітка чужа, схопила Петю на руки і побігла!

А ввечері село гуло: кацапка Анфіса повернулась! Знайшла аж в Умані роботу. Вийшла там заміж, то тепер приїхала і забрала із собою сина.

– Бач, вийшла заміж за великого начальника! – розказував мені Петро, сидів у хаті. – Бо хто б їй віддав онука? Та ніхто! А так... Бач, у них права великі!

– Вона ж таки Петі мати, – я була на боці Анфіси, хоч вона мені й чужа людина. – Як же вона свою рідну дитину кине?

– А чого тоді не забрала, як тікала із села?! Вигодували, виляпали, а тепер – бери, готовий!

– Воно-то й так... – мусила я згодитися, бо не хотіла сва-

ритися з кумом.

– Оце таке нам та кацапка наробила, – Петро сидів-журився. – Тепер як подивлюся на твою Миросю, та й згадаю про нашого Петруся. Так уже дуже звик до онука, як не кажи, а своє було.

– Одружитися колись ще й ваш Григорій, народять із новою жінкою онуків. Та й он – у вас ще є дочка, Мирося, вона теж колись заміж вийде.

– Вона так вийде заміж, як твоя Ганя! Та хоч має вроду, а наша із хати ні ногою, я вже й сварюся, кажу: йди між люди, хай хоч хтось побачить!

– Прийде час, когось зустрине.

– Де, Маринко? У себе в хаті? Гарних хлопців розхапають співухи-щербетухи, а ця так і останеться сидіти нам на шії.

Сільські дівчата увечері співають. Хоч і потомлені з роботи, а молодість – вона одна! Як тільки сонце скотиться за обрій – жодна не висидить у хаті.

Тільки моя Ганя не має коли співати. Хіба... було десь раз у поїзді, у гурті, зі страху: вона вже їздила на заробітки у Західну Україну, привезла звідти два мішки пшениці, врятувала усіх від повоєнного голоду.

Тепер Ганя робить на городі, та й біля хліва вправляється, наводить лад у хаті – аби тільки встигала! Ганя й дрова рубає, носить воду... За роботою не має часу вишити собі ані сорочки, ні рушника.

Не вміє, та й для чого? Я не хотіла її пускати заміж – одного хлопця відговорила, іншого від двору віднадила, а той сам пішов...

Бо ж у Гані немає батька, кому така дівка була потрібна? Хіба якомусь волоцюзі чи п'яниці, бо путній геть не гляне. І мені без старшої доньки було б у ту пору, як без рук: вона ж помагала бавити дітей.

Було, як сяду й здумаю, до чого я дожилась: уся молодість моя пройшла у приймах і в колгоспі. І тепер сама, без чоловіка... А починалося ж усе з великої любові! Із чужої хати за Ільком тікала, одно по одному родила йому дітей, надіялась на краще. Але краще б я сиділа під спідницею у мами. От і Гані я раз по раз про те казала, що не треба їй той заміж, бо то одне тільки нещастя...

– Та краще б я була замість нього лягла в могилу! – казала я при дітях про їхнього батька, дуже гірко.

– Не треба, мамо... – просила Ганя.

– Он як у кого чоловік у хаті, то ж хоч якийсь є право. А тут... кожне тебе вскубне. Ще й як ти, Ганю, колись-таки підеш далеко заміж, мене покинеш? Що я тоді буду сама робити із усім цим безголов'ям?

Так сяду і ридаю. І здавалося б, уже й була покірною долі, зробилася байдужа до всього на світі, заціплюся, і роблю собі та й роблю. Аж часом щось таки находило мені на серце, і починала рвати коси.

Сиділа, розпатлана і сива, голосила, а діти ж чують!

– Мамо, я буду із вами, – тихенько обійме мене і просить

Ганя. – Я вас ніколи не покину, вірте.

– Правда, доню?

– От як не вірите, то й перехрещуся!

– Хрестись до образу...

І Ганя хреститься. Я тоді на трохи вільна.

Старший Олександрин син вже два роки як був жонатий. Жив Дмитро по той бік села, у своєї тещі. Його ровесник – мій Макар, згорів живцем в Германії, ніколи не приведе синок мені невістки. Не могла я добратися й до його могилки, а хотіла б.

Я тільки до Христушки ходила, до тої ангельської дитинки, що померла в голодовку на другий ранок після свого народження. На Зелені Святки й Провідну неділю ходжу я на гробки, веду за собою усіх дітей.

А так...

Зате ж в Олександри знов весілля! На цей раз вже Ганіна ровесниця Галина віддавалась. Це ж було в сусідах – треба й у себе навести лад.

Берусь мастити хату – із причілка білою глиною, від поля – рудою, червоною підводжу призьбу.

Ганя мені допомагає.

Грішка з Іваном – молодші хлопці, носили воду.
Маруся миє в хаті вікна, підмітає стежки.
Мирося глядить гуси.

А що вже казати про Олександрю із Арсеном! Це ж у їхній двір повинно звідусіль наїхати багато родичів. А ще ж зійдеться все село дивитись. Роботи тої, роботи!

Сусіди ріжуть кури, варять холодці, печуть короваї і хліб, баба-кухарка орудує біля печі. А тим часом дружки вбирають хату – весілля ж гуляли у великій світлиці! Вже посеред столу стоїть гільце, на ньому – червоні й сині квітки, пучки паперу. У саму вищу квітку батьки встромляють гроші – це на достаток молодим, прив'язують ще й житні колоски – на щастя. Щаслива Галина розправляє по ліжку бежевий костюм – піджак і спідницю, як тоді по моді, білий вінок із вельоном – лежить на вишитих подушках.

– Приміряй, Галю, до себе! Ну приміряй!.. – дуже просить старшу сестру маленька ще Антося.

– Вона ще не молода, не можна! – каже моя Маруся. – От завтра буде свадьба, от тоді й надіне!

– А як же гарно буде! – радіють Гріша із Степаном і собі крутяться коло дівчат.

І от уже й весілля! Загупали музики – бубон й дудка, молоді пішли на розпис.

Усі пішли, тільки одна моя Мирося мусить лишатися у

себе вдома: вона глядить гусей із гускою – пасе шкодливу птицю у березі в кінці городу.

Як раптом...

– Прийшли! Уже прийшли! Ідуть до столу! – кричить Іван від хати й женеться горою стрімголов.

– А я?!!

Мирося швидко підгонить гуску, жене все стадо до обори. Вона кричить і ще й б'є щосили різкою по траві. А коли на-решті вбігає в хату до хрещеної, бачить, що молода уже сидить за столом, і гості кругом неї. На голові в Галини вельон, і вінок із воску, а на руках... сидить Антося! Найкраща Миросина подружка...

Мирося – в крик:

– Чого це Антося на руках у молодухи?! А я?!! – вона перекрикує весілля, реве й голосить. Аж мусять крайні люди вставати з місця, і хтось добрячий бере Миросю попід пахви і прямо через стіл подає її до молодих.

Мирося відкриває очі – і ось вона вже сидить у пелені в Галини! А Антося – в молодого!

У Миросі вмить висихають сльози, тремтячими руками вона бере Галину за фату-вельон, притискає до себе, нюхає й сміється.

– Я теж хочу бути молодухою! – кричить Мирося й тиснеться замурзаним личком Галині в груди. Там на бежевому піджаку зостається пляма – від щасливих сліз, наполовину із порохом від трави – із берега, там, де паслась гуска с гусе-

нятами, овечка з бараном, людські корови і коні їздили...

– Гірко! – раптом гукають люди.

Галина встає, садить Миросю на ослінчик. Поряд жених посадив Антосю. Молоді цілуються, а дівчата дивляться на них спіднизу.

– Де ж той дядько Йосип, що горілку носить?! – починають співати жінки, і на стіл ставлять чарку.

Чарка була одна на всіх – темно-синя, грубенька, гранчаста.

Першим наливають молодим.

– По повній, по повній пийте! – кричать жінки. – Щоб були щасливі, пийте до дна! – і молоді випивають.

Далі чарка йде по колу, передається з рук у руки, п’ється і повертається до молодих.

І так три рази.

– І я хочу горілки! – проситься Мирося; вона бачить, як після горілки весело сміються, перегукуються гості. Хтось співає, там дядько цілує тітку. – Я теж хочу покушати весільної горілки!

– То налий їй, – моргає Дмитрик, молодий.

І Галина наливає. Вона, певно, думала так пожартувати: моя Мирося ще мала, трохи надіп’є горілки, покушає, що вона пекуча, та й виплуне, відставить геть.

Але Мирося ще не знає, що таке горілка, вона тільки бачить, як гарно її п’ють дорослі, і думає, що то щось таке смачне, як цукор.

Галина дає Миросі чарку до рук, та швиденько, щоб ніхто не видер, перекидає її нахильці до рота і двома великими ковтками випиває. І тільки тут дитина відчула смак! У роті пече вогнем, не дає дихати, із очей ллються сльози.

– Галя! Вона ж випила всю горілку... – налякано шепче молодий.

– То що ж я зроблю? Вже як є, так і буде... – злодійкувато роззирається молода.

Але ніхто того не бачив...

Весілля гуляє далі, а у Миросі світ починає перевертатися кругами. Вона наче й сидить на місці, ще й тримається обома руками за лавку, але... Чомусь туди-сюди стрибають двері, дядьки не співають – ревуть, немов ведмеді, а у животі брикає сердитий вулик бджіл. Мирося геть не має сил, вона помалу хилиться до столу, голова вже не може втриматися на в'язах.

– Тітко Маринко! – гукає до мене через стіл Галина. – Візьміть свою Миросю, вона, напевно, хоче спати.

Та я геть не чую молодої. Мені, заклопотаній весільними справами, не до того: тільки встигаю бігати від печі і до столу, щось подаю, приймаю, мию.

– Тітко Маринко-о-о-о! – щосили гукає молодий.

– А що там?... – я на мить спиняюся. – Щось принести?

– Та ось, ваша дитина...

– Хоче спати? То передайте її комусь, нехай винесуть на двір, я не маю часу.

І далі біжу до кухні. А в цей час...

– Подавай її сюди! – гукає до Галини хтось із гостей, бере мою зімлілу дитину на оберемок і несе в садок, там кладе під деревом і йде курити.

А Мирося тим часом вивергає все із себе – і горілку, і те, що їла за столом, і те, що вдома. Стоїть коліньми на оббльо-
ваній траві, тримається руками за живіт і стогне. Тоді падає у блювотиння й засинає.

Знаходять Миросю Гріша із Степаном.

– Фе! Що це ти тут лежиш... така? – питає Гріша у Миросі. – Що це з тобою сталося?

– Я горілку пила, – дівчинка помалу встає, рукою тримається за стовбур, обтирає травною плаття.

– Не може бути?! – дивується Степан. – А хоч смачна?

– Ні...

– Ти біжи до копанки і вмийся, а то дивитись страшно!

І Мирося рушає, але...

– Миросю, зачекай, хочеш горошків? – повертає її назад Степан. – Там за столом давали вже солодке, але тебе не було.

Ось воно! Давали солодке! Це ж найкраща страва на весіллі!

– Давали солодке?... – журиться Мирося.

І їй стає так гірко-гірко, їй навіть байдуже, що робиться у неї в голові, що вона уся в мокрій слині і ще у чомусь, що

оце вона тут валялася у траві. Одна тільки думка б'є Миросі у тім'я: вона не дочекалася цукерків!!!

У магазині тоді продавалися тільки горошки і подушечки із перевареного цукру, такі були цукерки.

І тепер їх роздали вже гостям, а Миросі не дісталось...

Сльози покотилися дитині з очей іще дужче. Мирося схопила себе за горло, захиталась туди-сюди від розпуки, від великого й невимовного свого горя!

– Та не плач, – раптом присів біля сестрички навпочіпки Грішка. – На ось тобі жменю, я набрав аж в дві кишені, їж.

– І мої на, – простягнув долоню двоюрідний брат Степан.

І Мирося, озираючись, чи ніхто того не бачить, похапливо кидала горошки собі до рота: моя дитина в той час не знала нічого смачнішого за горошки!

Хіба тільки чорні дрібні черешні!

У сусідів перед ворітьми росла молоденька черешенька – рання. Але ніколи не встигали ягоди на ній доспіти. Ще тільки-тільки запалились, а вже й нема!

Зате в нас у садку стояло старезне дерево, стовбур грубий. Треба було два дядьки, щоб ту черешню обійняти. Із дуплом, гілки аж на три метри від землі – поспробуй доберись! Хіба тільки ноги треба було б засовувати в кору і чіплятися руками.

А що робилося вгорі! Ягід-ягід! Бубки на дереві були гіркі, дрібненькі, зате ж якщо доспівали!..

Якось наїлися від пуза тих ягід Мирося з Антосею та й придумали забаву.

– А давай викопаємо під черешнею ямку, – каже Антося, – настелемо в ній трави, та й будемо туди стрибати!

– А давай!

Мирося побігла по копачку. По черзі дівчата трудилися, вигортали землю.

– Ох і гарна ж ямка!

– А глибока! Можна я стрибну перша? Я ж уже велика.

І Антося стрибнула...

Моя Мирося як сиділа на гілляці, то тільки й почула, як неприємно хрупнула кістка, а коли глянула донизу, побачи-

ла, що Антося лежить під деревом, одна її нога була у ямі, а інша, дуже вивернута, стриміла набік.

– А-а-а-а!!! – страшно заголосила Антося. – Мені болить! Дуже болить! Мамочко ріднесенька! А-а-а-а!

Мирося злізла з дерева і кинулася бігти до подвір'я.

– Там Антося... впала! – кричить до мене.

Антосю ми занесли до діда Степана – він був ще й косто-правом. І Мирося з Антосею – його двоюрідні онуки.

– Де ж це ти так, бідолашна дитино, впала?... – журився дід. – Довго будеш лежати, аби ще правильно зрослося.

Літо розквітало далі, достигали на березі порічки, червоніли вишні, у малиннику аж гула малина, а Антося лежала в хаті – нога обкладена житньою соломою, під спиною – тверда подушка.

– Більше вже не буду з тобою гратись, – казала вона Миросі. – От до чого дострибались. А як я виросту крива на одну ногу? Хто мене за себе заміж візьме?

– Не бійся, візьмуть і криву, бо у тебе є батько! – нагадала мої слова Мирося. – А от я і з рівними ногами можу в дівках сидіти...

Мої діти росли, мов із води, і треба було їх чимось годувати. Росло наше господарство, а моїх сил не прибавлялось. Ще й у колгоспі роботи ставало більше й більше.

Я вже й робила без обіду – щоб норму трудоднів викону-

вати і не мати штрафу. Приходила до хати пізно. З собою, щоб не впасти з голоду, брала із дому те, що було, – печені буряки або варену картоплю, хліб, натертий жовтим салом...

У країні завели п'ятирічки, і колгосп розширив землі. Заліз аж у береги, поле сусідило із моєю садибою.

І ось, Мирося грається на дорозі попід нашим садком і разом пасе гуси, а я сапаю буряки. Коли ж дуже натомлюся, стану, розігну спину, побачу доньку, та й гукаю:

– Миросю-у-у! Принеси мені води! – І так кричу аж по три рази, бо не чує.

То вже аж Ганя не видержить, складе руки жолобком і собі гукає:

– Во-о-одии-и-и! Воо-о-одии-и-и нам принеси!!!

Мирося аж тепер почує, сестру. Мерщій біжить до хати, бере там гладущик із водою і біжить дорогою.

Я п'ю, дам ще й Гані напитися.

Миросі минало чотири роки. Вона мене чекала з поля, щоб увечері я принесла їй із поля хлібчика, від зайця!

– Який же він смачний! – радіє Мирося і теребить зубками сухий крайчик. – Як же це, мамо, зайчик Вам дав цей хлібчик?

– А так-о: сапаю, сапаю, аж дивлюся – зайчик біжить! – кажу. – І в лапках хлібчик несе!

– Оцей шматочок?...

– Зайчик щодуху біг, але я таки його догнала, та й видерла, і маю гостинчика Миросі.

А то, бувало й таке, що усе поїм і нічого не принесу додому. То Мирося мене чекає, чекає... Від нетерплячки вибіжить аж на дорогу, стоїть там і виглядає маму із гостинцем.

– Де хлібчик? – як дочекається, заглядає мені до рук, не вірить, що порожні.

– Сьогодні зайчика не було, – кажу. Або: – Сьогодні не спіймала!

У селі без чоловічих рук – погибель. А в моїх дітей немає батька. Мушу я принижуватися, просити...

Якось поїхали ми з Яковом – моїм двоюрідним братом – кіньми по осоку, аж у Дубину – це за десять кілометрів від села. Виїжджали ще поночі, рано-рано, щоб до роботи встигнути вернутись.

Дітей я не будила.

Але Мирося у цей час уже не спала, вона була рання птаха – вставала разом із сонцем. А ще й комарі дуже допікали.

Мирося розчумалась, зіскочила з постелі, роззирнулася – аж немає її мами в хаті! Де ж поділась?

Мирося заглянула у вікно... Як раптом побачила, що мама йдуть кудись із двору, сідають на підводу!

– Тпр-р-р-ру!!! – дядько Яків стримує коней, а потім вони котять по дорозі.

Допоки Мирося зібралася на дусі, вибігла й собі за нами, за ворота – аж віз уже коло Лисої гори росу збиває!

Ми із Яковом уже далеко, де там наздогнати! Інша б дитина повернулася до хати, але не моя Мирося. Вона теж хотіла їхати, а ще й на возі!

От коні зникли за горою... Мирося біжить щодуху, не спинилась.

Біжить Мирося боса, в одній сорочці, вітер її ледь-ледь наздоганяє. Вже заїхали аж за другий горбок, а далі – тільки чисте поле. Мирося залишилася на леваді. Було видко, що не здогнати їй воза, і нізащо! Але вона не повернулася.

Вже й поле...

Біжить Мирося швидше, швидше! З одного боку до неї хилять великі голови соняшники, з іншого – тремтять листям молоді осики, виїдає очі збита з високої трави роса.

Ось, нарешті! Мирося бачить, як двоє лошат поспішають за підводою, гарненько вже відстали, та поспішають, бо там упряжена їхня мати! Мирося рівняється із кінськими дітьми. Біжить з лошатами навипередки і плаче.

– Чуєш? Неначе хтось кричить? – дивуюся я. Але з-за дерев мені нічого не видно, бо дорога вкотре повернула за гору.

– Та то лошата граються, – каже Яків. – Хто це може там кричати? Ще ж дуже рано.

Проїхали ми ще добрих півдороги.

– Та ні, наче хтось кричить, ану хай станемо? – таки щось тривожно мені на серці.

– Тпр-р-р-у! – спиняє коней Яків.

І тут я озираюся, аж дорогою біжить моя Мирося! Вже й голосу її не чути, дитина тільки сопе від натуги, мов міх, і червона-червона, уся в росі.

Я мерщій зістрибнула з воза, вхопила безтямну Миросю собі на руки!..

– А нещастя якесь! Та ти ж уся мокра! – мотаю дочку в стару рядюжку і аж плачу.

А соняшники стоять... Вони такі високі, вищі від голови!

Так мовчки ми і приїхали в Дубину, загрузили повну підводу осоки.

А назад – сидить Мирося на возі зверху, поряд із дядьком Яковом і з мамою.

– А я на возі їду-у-у-у!!! – гукає вона в поле.

Тією осокою ми палили в хаті піч, застеляли нею долівку, клали у кутку – замість постелі, а ще – корові давали їсти і підстеляли вівцям.

Для корови я жала у березі лепеху – і теж сушила її на зиму. Це таки була важка чоловіча робота. Але де мені було взяти чоловіка...

І от, обідня пора, спека-спека! А ми удвох із Ганьєю (це вже як підросла), за гарної погоди – косимо берег. Лепеха на сонечку жовтіє, тільки ходи й перевертай, щоб сохла. А під ногами багно, бо ж це левада! Як йдеш, усе під тобою ходором ходить, земля вгинається й ворущиться, аж чвакає вода.

Це місце дуже небезпечне і всі знають, що на дні – невідомі й бездонні вири. І щоб не провалитися й не потонути, Ганя ще й ріже молодесенькі вільхи, щільно укладає їх рядочками по купинках та й ступає по тій стежці. А ноги все одно трусяться: мені дуже страшно. Бо не одна людина на цьому місці втопилася, як пішла на дно – то й немає сліду.

І от скошена лепеха сохне. Як вже готова, ми з Ганею складаємо її в копиці.

У інших копиці ті додому батьки привозять, чоловіки. Але у нас немає чоловіка й батька. То ми нав'язуємо лепеху у в'язки, кидаємо собі на плечі й так і несемо на собі аж до самого двору. Часом я нездужаю – була худа, маленька, та й вік уже такий... То через раз сяду під вербою і чекаю Ганю. А вона все носить.

Як проти сонця, то я долоню прикладу дашком – Ганя йде, а із далеку здається, що то величезний сніп сам собою суне – берегом, по дорозі, з гори й під гору.

То мені, бува, так стане шкода своєї дочки!.. І йду я тоді когось просити. Ходжу попід хатами і канючу, благаю чужих чоловіків – але ніхто не хоче ті копиці везти. А як який господар і зглянетесь наді мною, бідною вдовою, та й привезе, то скаже відробляти. І я відробляю: жну людям очерет або роблю сніпки – вшивати хату. А ще просять окремо за підвіз пляшку горілки...

А як в селі без горілки?

Ніхто й не схоче слухати.

А купити – нема грошей.

То я, на свій страх, жену те прокляте пійло сама.

Як жену? Спочатку накладаю повен баняк білих цукрових буряків – і ставлю в піч – тушити. Аж як буряки пустять юшку, кидаю туди трохи дріжджів. Їх продають у сусідньому селі на базарі спекулянти, ходять по базарі і зазирають кожному в очі:

– Дріжджі! Дріжджі! Кому треба дріжджі?! – аж шарпають за рукави.

Але тільки де з'явиться міліціонер – спекулянти вмить щезали, бо боялися: якщо продавець дріжджами не встигав втікати, його хапали за руки і забирали із собою. Якщо спекулянт не відкуповувався горілкою, то все одно йому давали штраф – здирали гроші. І покупець теж міг за те постраждати! І я боялась... Але де ще можна було тоді в селі купити дріжджі, як не на базарі в спекулянтів?

Як я йшла на базар, Мирося просилася й собі. Та куди мені її було ще брати? Шлях же довгий – десять кілометрів!

От я тільки вийду за ворота, а Мирося – в плач. То Іван її й надурить:

– А ти вилазь на припічок, – каже, – і гукай голосно до мами в комин.

– Хіба вона почує?

– Почує! Правда!

І Мирося йому вірить. Я вже далеко, а вона вилазить на ослінчик, згинається, засовує голову у ще не вичахлий жар-

кий комин і кричить:

– Мамо-о-о-о! Ма-а-а-мо-о-о-о! – І думає, що я почую.

6

У п'ять років наша Мирося вже рахувалася за дорослу!

Вони удвох із Антосею доглядали телят.

Кожна гляділа своє. Поки корови в череді, треба було шукати телятам їсти. А що їли коров'ячі діти? Траву...

Як Отче наш, щоранку брали дівчата по мішку і йшли кожна на свій город, вишукували там поміж гарбузами бур'яни – щиріцу, берізку і мишівку. Бур'янів наривали і склали на купки, порізну, а сходилися все рівно на межі.

– Завдай мені на плечі, – показує Антося на свій мішок, повний-повний бур'яну.

– Згинайся! – Мирося тужиться, вона ставала червона, як буряк, а таки підсаджувала клумак поверх Антосі.

І от Антося, поволі й з натугою переставляючи ноги, вже чвалає межею вгору.

– А в мене все рівно більше! – кричить у спину їй Мирося і лягає на межу. Вона сама собі не здужає мішок завдати, а хоче ж першою прибігти від Антосі. То, лежачи, підсовується усім тілом під мішок, тоді, звиваючись, немов мала гадючка, викочує його собі на вутлі плечі. Мирося аж крекче, а таки спинається під вагою, впирається маленькими рученятами об сухий чорнозем, рачки встає, і так, зігнула удвоє, пробує бігти вгору.

Біжить... Миросю носить збоку вбік. «Хоч би не впасти!»

– думає Мирося і таки обганяє Антося, уже аж на самім вершечку горбка.

– А я все рівно буду перша! – кричить Антося й вганяється у своє подвір'я. Мирося, мокра від поту, падає коло жолоба. Теля, прив'язане посеред подвір'я, радісно мукає і тягнеться губами до трави.

Мирося плаче...

До череди вона ще не доросла, але влітку вже пасе вівці. Один день пасуть Іван із Василем, а на другий день – Мирося із Антосяю.

Зимою вівці живуть із нами в хаті.

Здається, в тому році у Різдві окотилися аж три овечки – і ягнятка, немов маленькі діти, стрибають по кімнаті. І мої діти теж між ними!

– Як же весело і гарно у нашій хаті!!! – кричить Мирося.

Та тільки весна зазеленіє першим рястом – і діти, і ягнятка уже й у глинищі, по берегах!

– А смачне ж яке молоко овече! – п'є і нахвалює Мирося. – Таке солодке й тепле!

Вона коли вкрадеться та й видоїть сама, і нап'ється свіжого – відбирає у ягняток.

Вівці йдуть увечері додому чередою. Мирося сидить на горбочку і чекає. А вони бігають, граються – як діти.

У мене і корова була, бо як же без корови? Тільки ж вона

одна, а дітей багато.

Я, як видною Квасолю, наллю молока у велику миску, поставлю на столі, та й роздаю кожній дитині по кусню хліба. А сама стаю поряд.

– Он, вмочайте! – даю команду їсти.

І вони вмочають, наввипередки. Діти мої їдять, а я тільки мовчки дивлюсь, як вони, немов ті голодні цуценята, зібралися у коло і хлещуть тепле молоко.

Ця миска у мене залишилася одна після війни, на все – і на борщ, і на кашу, й на лемішку. Зате ж на кожного було по дерев'яній ложці! Мені, бува, аж серце стискувалося, як діти посідають за порожній стіл та й стукотять ложками, ждуть вечері.

Хіба як у неділю варила я вареники – отоді й наставало у нашій хаті свято!

Ще не кидаю в окріп варити – а Іван вже порахує.

– Кожному по три вареники! – прикаже. І сидить, слідкує.

А вареники я робила великі, коли поваряться, виходили сірі, череваті. Як поспливають у окропі, викину їх у миску, вони неначе поросята, там лежать, парують. А до тих вареників уже очі горять, руки тягнуться, із губів капле слина.

– Ану мені хай спробує візьме хто зайвий!!! – кричить Іван.

Та де йому встигати! Не встигне й оком змигнути – а ложки тільки тарабанять, руки миготять туди й сюди, спробуй, заприміть.

Але й Іван не зіває – це його парафія, вареники.

Мирося швидко й третього ум'яла, скільки було на її душу, а по мисці ще аж два качаються. «А як встигну взяти?...» – думає вона, а рука вже давно у мисці.

І тут – ложкою по коліні трісь! – це Іван дістав.

– А! Попалась! Крадійка! Це був мій вареник і Марусин! – кричить Іван. – Бач, хотіла з'їсти! А не вийде! На тобі за це! – і б'є по другому коліні, щосили, ложкою.

– Ой, йой, йой!!! – плаче Мирося, тримаючись за коліно. Чи то від болю, чи від розпуки – що не встигла витягти і з'їсти того злощасного вареника. І жаліється: – Мамо, Іван мене б'є!

– Та не бий її, вона ж іще маленька, – прошу я в Івана. Та воно таке закляте!

– Маленька?! А це до яких пір вона буде маленька? Добра маленька, як їсть за двох великих!

Що йому казати? Хлопчик, хоче їсти. Я й мовчу...

Я своїх дітей ніколи й не била. Хіба що раз.

Якось Іван подер штани – довго ходив, аж нитки розлізлися, бо полотно зотліло. Сів на березі коло копанки і дере собі ті штани потроху, а дірка більша й більша. Дере і приказує:

– Тюмодир! Тюмодир-р-р-р! – і роздер від матні аж донизу. А тоді пішов межею по городі. Зайшов у подвір'я, як у спідниці.

Я саме мила руки до корови – як тут побачила таку прояву!

– Це хто тобі таке зробив?! – не зрозуміла зразу, злякалася, рушник мені у руках аж затрявся.

– Та я сам, оце... розпустив, бо вони подерлись...

– Ах ти ж недобра така дитино! – зірвалася я на крик. – Та я за роботою дня не бачу, за вами ночей не досипаю, а ти так рвеш?! Та ось тобі! – так мокрим рушником і вдарила хлопця по лиці, по спині, по грудях. – Оце тобі за те, що ти так цінуєш мою працю! Оце за те, що я... Оце... – і плачучи пішла до хати.

Моя хата була крайня у селі, а далі тільки поле. За ним – Лиса гора, левада, дорога на другі села. Город від хати збігав горою в берег. Як у колгоспі обсіються, під вербами в кінці мого городу ставили сівалки. І сільські діти мають тоді де гратись; стрибають по тих сівалках, бігають довкруги, доганяють одне одного. Або посідають рядочком, чисто як горобці, та й про щось своє щебечуть, про дитяче.

Якось мій старший хлопець, Грішка, стрибав по тих сівалках та й дострибався – не туди засунув ногу, підвернув.

– Ой болить же мені, а! – кричить.

І хто його там почує, хто прийде на поміч? Білий же день! Усі люди на роботі.

Немає ради... Викричався Грішка досхочу, та й покульгав сам через берег до діда Степана.

А той:

– А-а-а! Вдовиний ти син, йди-но сюди! Лягай тут-о на

ліжку, давай мені сюди ногу!

Грішка крекче, закушує від болю губи, але таки дострибує і вкладається поверх суконного рядна на ліжку. Дід над ним згинається, щось шепче собі в бороду, береться руками за хвору ногу і тільки – смик!

Грішка від діда вже йде додому рівно.

А боком тільки позирає на баштан...

Баштан лежав попід Лисою горою. Дуже близько: нам із вікна хати добре видно. За сторожа на баштані поставили мого кума, Петра Кесаря.

От як починали досягати кавуни, Мирося і йшла на відвідини до хрещеного тата. Прийде вона до куреня, побачить сторожа, наставить пелену. Петро їй понакидає туди помідор, огірків – всього, що є.

Бо Мирося – дівчинка, маленька, та ще й похресниця. А от як Грішка хоче закрастися в кавуни, то Петро його вже не жаліє.

Бо Грішка йшов на баштан із мішком! Туди йде Грішка – насвистує, підкидає босими ногами по дорозі порох. А на баштані колінкує, роззирається злодійкувато, і як ніхто його не запримітить, кидає повен мішок всього, та й пре на спині додому.

– Де це той злодій?! – якось увігнався Петро в моє подвір'я, біжить слідком за Грішкою. – От я тебе нарешті й

вислідив, і піймав!

А я тоді місила діжку.

– Що сталося, куме? – розігнула спину. – За ким це ти женешся?

– Подавай мені сюди зараз же злодіяку, свого сина! Я здеру йому шкуру із плечей! – трясе Петро батогом. – Грішка твій де, питаю?! Я на свої очі щойно бачив, що він побіг за хату, гукай того волоцюгу сюди!

– Що?! – я обтерла об спідницю руки. – То це ти, Петре, будеш мою дитину бити? За що ж?

– Він кавуни краде!

– А тобі хіба шкода для сиріт кавунів колгоспних? Чи, може, у мене є їх за що купити?

– Але я сторож! А він мішками носить!

– Бо й мої діти хочуть їсти, – кажу на те. – А у мене немає за що купити пряників і цукерок. На кавуни ж я, Петре, мабуть, у колгоспі заробила за все своє життя?

– Я все одно маю його відшмагати, аби не крав! Хтось же має вчити хлопця?

– Чи ти, Петя, може, дозволив би кому бити своїх дітей? Батько... Ти з війни повернувся, а Ілько мій там лежить... Ти на свої очі бачив його смерть. Йди, куме, із подвір'я, й не руш мені дитини, аби ми з тобою уже навіки не стали ворогами.

– А як же?!

– За це вже будь спокійний: Грішка більше ніколи не прийде красти колгоспних кавунів. Хіба тільки сам даси...

Дід Степан був їздовим у колгоспі – він биками возив ті кавуни у містечко на базар, до продажу.

Ще лиш-лиш загоряється на сході небо, а мій дядько уже вибирає з роси і накладає на підводу помалу один за одним мокрі й холодні кавуни; гарно вибирає: перед тим як зірвати, кожну ягоду ще й простукує, чи лунко дзвенить, заглядає на хвостик – чи підсох.

Мирося добре знає цей час: удосвіта в неділю виїжджає її двоюрідний дід Степан биками на дорогу. І вона – тут як уродилася! Мирося цього дня нізащо не проспить і не пропустить.

Підвода викочується на польову дорогу, помалу їде селом; ще сонна Мирося бредє за нею слідом, як примара.

Уже й під гору виїхали, минули зо три хати...

– Тпр-у-у-у! – дід Степан биків спиняє, злазить із гарби, вибирає найбільшого кавуна і простягає його Миросі.

– На, бери та йди собі додому.

І Мирося бере того кавуна до рук – ні дякую тобі, ні спасибі – розвертається і мовчки човгає назад.

Як приходила пора – мої діти тільки й жили на тих кавунах. І снідали, і обідали кавунами.

Мені ж – хоч в тім полегкість...

Колись були нашими ці поля, ми на них робили і з того жили. А тоді стали державні, то хто, як не держава, мала б годувати?

Дозрівав горох...

Грішка йшов до поля і наривав ще зелених стручків повну пазуху, біг додому.

– Глядись краще, аби тебе не зловив об'їждчик! – прощу я сина.

– Я добре дивлюся, не хочу батогом по плечах! Ох і боляче...

– То, може, вже не йди? Страшно...

– Страшно? А їсти більше хочеться!

І йде...

Зате ж як зацвітала акація, моїм дітям нікого вже не треба було ні боятися, ні просити! Мирося ще маленька, солодких квіток сама нізащо не дістане. Бігає вона кругом дерева, кричить: зависоко!

– На тобі ключку! – подає Олександрин Василь Миросі дрючка і навчає, як ним дотягнутися до гілки, як зачепити кінцем так, аби не обірвалось.

Миросі – щастя! Ключкою нагинає вона до себе найнижчу гілку, хапається за неї рученятами, дістає і зішморгує білий запахущий акацієвий цвіт – і мерщій до рота!

– А солодке яке! – сміється Мирося до Василя.

– Їж, там його ще багато є!

А далі як цвітуть калачики! Боже-боже, що то за трава! Бубки поверх стебел тугі, зелені, соковиті! Мирося їх їсть, аж прицмокує:

– Ой добре ж! Ой смачне!

А потім по людських городах дозрівали огірки.
Своїх огірків я не встигала за дітьми й нарвати.

– Діточки, – просила я щовечора. – Ану ж не лізьте у город між гудиння, не толочіть. Бо що я вам на зиму наквашу в діжці? Не буде взимку огірка, не зварю борщику. І нам із Ганьою на поле не буде з собою що взяти.

То діти – через Катрину леваду, бігли в берег. Там жила їхня тітка Василина – іще одна Ількова сестра, моя зовиця.

Василина жила сама. Як повернулася із Германії, мов оніміла. Два роки ні з ріднею, ні з сусідами не говорила. Побудувала у березі сама собі глиняну хатинку і жила.

Аж далі потроху й розговорилася – як виплакалась рідній сестрі, Олександрі. А та розповіла мені – чого це наша Василина мовчить.

– Тільки ж ти, Маринко, щоб нікому-нікому? Бо, може, вона ж таки колись ще заміж вийде. Бо ж молода ще... А таке сталося в тій Германії. Тільки тобі й розкажу, бо ти зрозумієш, у тебе *там* дитина вмерла, і в Василіни теж...

– Як?! Хіба ж Василина була замужем? Вона ж ще дівка! – я й не знала.

– Там і вийшла. Полюбилася в концтаборі із якимось італійцем, народилась у них дівчинка. А тоді сталося таке... – і Олександра кінцем хустки закрила рота. – Я не знаю, як та бідна Василина не зійшла з розуму. Там... Тоді якось ту

дитину у неї взяли і занесли на досліди. Дитину наколювали шприцами, тоді дуже порізали, і вона вмерла у своїй мами на руках. А Василина, ось, повернулася сама додому.

– А італієць що?...

– Василина нічого про те не каже. І так, відкрила мені трохи душу. Знов мовчить...

– А я ж то думаю, чого вона мовчить? Така ж була весела – до Германії. А як співала!

– Тепер уже не буде. Хіба, може, якщо відійде. Але, знаєш, Маринко, Василина його любила! І зараз ще дуже любить – того італійця. І ще... Мені Василина казала, що бачити чужих дітей тепер не може, вона відразу ж пригадує свою замучену дівчинку.

– Бідна вона...

У Василини самотня хата і довжелезний город-городище, одним кінцем він збігає прямо в берег. І в тому березі – рядки листатих огірків, повзуть гадючками аж на стежку і цвітуть по кукурудзинні жовтими зірочками. А під ними, моя Мирося знала, ховаються колючі й смачніччі пуп'янки. Тихесенько скрадається вона між вербами, повзе в кропиві – до тітки Василини у город! А там – навибирає зелепух повні руки, жадібно через одну кидає в рот і хрумає, аж до знемоги, аж відригується зелена піна. А Мирося не спиняється, та все товче, не може наїстися. І такі ж вони дуже добрі, огірки! А як уже дитина чує, що таки ні жоден у рот більше не залізе, накидає собі в пелену і втікає мерщій із городу, озираючись

на білу хату.

А там її тітка Василина плаче, молода й красива-красива,
але така нещасна.

У серпні, коли на полі уже майже зібрано пшеницю, коли снопи пов'язано, обмолочено молотарками і вивезено із поля на колгоспний тік – сушитися, Мирося із Іваном беруть до рук по полотняній торбї, туди кладуть по квашеному огірку – це обїд, і йдуть назбирувати колосся.

Іван на полі не розгинає спину, він одне – збирає, бо добре пам'ятає, що я йому наказала. А Мирося – що з неї, ще мала! – тїй аби на всі боки роздивитись: там коник зелений пострибав, а там – голубий метелик так смїшно крильцями махає, а там – полетїла бабка!

– Іва-а-ан! Дивися, яка в мене квітка гарна! – бїжить через поле і показує братовї затиснутого у долонї польового будячка.

– Ану ж краще покажи менї свою торбинку! – розгинає спину Іван. – Це що, вона геть порожня?!

– Трохи є... Тут такі квітки, аби ж ти бачив! Можна, Ваню, я сплету собі на голову вїночка?

– Я тобі зараз дам вїночка!!! – Іван кидає на землю торбу, хапає обома руками Миросю, аби вона не втекла, кидає її спиною на стерню і знавісніло б'є, товче ногами.

– Ось тобі! Ось тобі, на! Аби знала, що треба збирати колоски, а не гратися.

– А-а-а-а-а! Я вже не буду! – та затуляється руками. – Не

бий мене, Іване!

– Ось тобі!

– Прости! Вже більше не буду! А-а-а-а! А-а-а-а!

– Що не будеш?!

– Я не буду збирати квіток, а буду збирати колоски!

– Добре! Вставай і швидко рушай мені по полю! Як не набираєш повну торбу, то тут тебе й заб'ю! Бо ти, Миросько, їси більше від усіх нас, а як колоски збирати, то вінка плетеш!

Мирося ще трохи плаче. Тоді поволі колінкує, потроху підводиться із колін і тут тільки помічає, що із босих її ніг цвіркає по стерні кров – і з підшов, і з колін, і руки, як падала, геть стерла.

– Болить!.. – схлипує Мирося.

– Не знаєш, що робити?! – усе ще сердиться на неї Іван. – Їла квашеного огірка? Тепер сідай, помочися в жменю і потри тим вавки, воно й затягне.

Мирося слухає брата. Вона тут-таки й сідає на стерню, мие ще теплим вавки, вони щемлять – але кров потроху зупиняється.

А увечері, перед тим, як впасти в сіно до сну, Мирося ще трохи скиглить, бо їй болить, особливо ноги. А тоді вона згадує про Іванові ліки, біжить на вулицю, під осокори – щоб назавтра не так боляче було ходити босими ногами по стерні – повертається назад у хату й укладається на соломі.

– А чому Антося із Василем не ходять разом із нами на

поле по колоски? – питається Мирося в мене про своїх двоюрідних сестру і брата.

– Бо їм того не треба.

– Як це? Не треба колосків?! А що ж вони будуть їсти?

... – не може зрозуміти.

– Колоски їм потрібні, тільки не треба ходити за ними аж на поле.

– Як це?!

– У Антосі і Василя є батько. Дядько Арсен завідує колгоспним током, то його діти мають право набирати колосків прямо із молотарки, – зітхаю, і додаю свою гірку примовку:

– А у вас немає батька.

А вранці моя Мирося виходить у двір і зразу ж бачить там Антосю; Миросі дуже кривдно.

– Ти куди?! – гукає її подружка.

Але моя Мирося мовчить, вона виходить за ворота і тільки тут озирається.

– У вас є батько, а в нас немає!!! – кричить вона і відвертається від Антосі.

Та розпачливо розводить руками і йде назад до своєї хати.

– На мене там Мирося чомусь розсердилася, – розказує вона Олександрі.

– А то чому?

– Бо у мене є тато, а у Миросі немає!..

– Ясно... – взуває чоботи Арсен. – Знов тої самої?! – каже понуро.

– Та ти на них не сердься, – обійняла біля порогу свого чоловіка Олександра. – Вони тяжко бідують. Пожалій ти ту Маринку!

– Скільки раз жалів! А воно одно й те ж саме...

– Пообіцяй мені тепер, що не будеш на неї сердитись.

– Як скажеш, це ж твоя рідня.

Олександра поцілувала уже в дверях Арсена – де це вида-но для села! – і він пішов спокійний.

Цього дня на полі останні молотарки домолочували зерно.

– Миросю-у-у! – гукнув Арсен племінницю. – Йди-но сюди, я тобі щось скажу.

Мирося прийшла. Стоїть, похнюпилась. Їй соромно, бо із голови все не сходить Антося і те, що вона їй сьогодні вранці сказала. «Буде сваритися», – подумала Мирося. Але Арсен не сварився.

– Ну що, багато сьогодні назбирала?

– Та не дуже...

– Показуй свою торбу.

Мирося наставила, а там – на дні тільки кілька чорних порожніх колосочків, вона це вийшла вдруге.

І тут! Дядько Арсен набрав повні пригорщі не перевіяного ще зерна – і сипле, ще раз бере – і знову сипле просто до Миросиної торбинки! Аж до самого верху! Насипав повну!

Мирося не повірила своїм очам!

Тримає у руках важку торбинку, але не вірить у своє

щастя!

– Спасибі вам... – не підводячи на дядька Арсена очей, притиснула важку торбинку до живота і пішла до лісосмуги.

Руки у Миросі дрібно трусилися: вона боялася, бо пам'ятала мої розповіді про те, як колись за один колосок могли на полі вбити. Або відправити у далекий Сибір, і там теж на людину чекала смерть!

Тепер колоски збирати дозволяли. Але щоб так – брати просто з-під молотарки?!

Мирося відразу ж не пішла додому, вона ще трохи посиділа у лісосмузі, поперебирала пальцями пшеницю, понюхала... Аж як молотарка поїхала із поля, підвелася на ноги і побігла, але всю дорогу озиралась.

Вже у своєму дворі Мирося стишилась, повільно зайшла до хати.

– Ось! Дядько Арсен мені дав! – поставила торбинку на столі. – Він сам мене гукнув, мамо, і дав, насипав повну торбу! Як Антосі! Дивись, мамо, скільки у торбі зерна! Тут і колосків майже немає! Тільки чисте зерно!

– Хай йому Бог дає здоров'я, – кажу, і висипаю зерно на хустку, перебираю його руками, теж радію. – Треба гарно просушити.

А вже сухе зерно пересипала в глибокий глек із тоненькою шийкою – аби туди не влізла миша, і занесла в комору. Але кілька жмень від того прибутку таки вкинула на круглий камінь – і змолола на муку. Із неї потім спекла собі і дітям

коржики.

– Ох і смачні ж ці коржики! – як їла, то все нахвалювала
Мирося.

– У, ненажера, їй все смачне! – невдоволено бурчав Іван. –
А як колоски збирати, то вона – ловила метеликів і вінки
в'язала.

– Мені дядько Арсен сьогодні повну торбу зерна з-під мо-
лотарки дав!

– Та ти вже ту свою торбу давним-давно і зжерла!

– Ні! Мама напече ще й коржиків із маком, правда ж, ма-
мо?

– Напечу, – пообіцяла я, – ось як тільки потереблю. Ви ж
хоч не поламали маківок? – бо щось мені було тривожно...

На початку літа маки завжди цвіли рожевим квітом, по
всіх людських городах. Коли ніжні пелюстки спадали, з-під
них на стеблах з'являлися зелені головки. На сонці маківоч-
ки достигали, поволі сірили, і діти тоді нишком їх лушили,
аби добути звідти мак – ще сирий, чорний і солодкий.

– Не смійте лушити маківок, бо будуть порожні! – просила
я дітей.

Але ж це діти...

Через одну я потім висипала собі в пелену тільки один
порох та трухно.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.